

DÎVÂN

YÛNUS EMRE

VakıfBank Kültür Yayınları: 0100
Klasik: 10

DİVÂN
YÛNUS EMRE

Hazırlayan
Orhan Kemâl Tavukçuoğlu

Yayın Danışmanı
Ekrem Demirli

Kapak ve Sayfa Uygulama
Faruk Özcan

Kitap Editörü
Ömer Uzunagaç

VakıfBank Kültür Yayınları
Saray Mahallesi
Dr. Adnan Büyükdenez Caddesi
No:7/A1 – Kat 13
Ümraniye 34768 İstanbul
Telefon: 0 216 285 9571
www.vbky.com.tr - info@vbky.com.tr
Sertifika No: 40141

Üretim ve Satış Sorumlusu
Mesut Sönmez

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş., 2024

ISBN 978-625-6647-04-6

Kitabın tüm yayın hakları VakıfBank Kültür Yayınları'na aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Baskı
İmak Ofset Basım Yayın A.Ş
Akçaburgaz Mh. 137. Sk. No:12
34522 Esenyurt / İstanbul / Türkiye
Tel: +90 444 62 18
Sertifika No: 71320

1. Baskı: Şubat 2024

DÎVÂN
YÛNUS EMRE

HAZIRLAYAN
ORHAN KEMÂL TAVUKÇUOĞLU

YÜNUS EMRE

Anadolu'da gelişen Türk yazı dilinin ve millî edebiyatın mimarlarından olan Yunus Emre'nin, 1240-1241 yılında doğduğu düşünülmektedir. Hayatının ilk dönemlerini bugünkü Aksaray'ın Ortaköy ilçesine bağlı Sarıkaraman'da (Sarıköy) çiftçilik ve harratlık (çıkırıkçılık) yaparak geçirmiştir. Kitlik döneminde buğday istemek üzere yanına gittiği Hacı Bektaş Veli'nin yönlendirmesiyle Taptuk Emre'ye intisap etmiştir. Şiirlerinden ve *Vilâyet-nâme*'deki ifadelerden evli olduğu anlaşılan Yunus, birden fazla çocuğunu muhtemelen vebadan kaybetmiştir. Köseadağ Savaşı'ndan sonra başlayan Moğol hâkimiyetine karşı oluşan cep-hede yer aldığı anlaşılan Yunus, beraber hareket ettikleri Ahiler ve Türkmenlerin üzerindeki baskı artmaya başlayınca onlarla birlikte memleketinden ayrılarak batıdaki ahi yerleşimlerine göçmek zorunda kalmıştır. Bu yolculuk esnasında Şeyh Edebâli'nin de Yunus'un yanında olduğu anlaşılmaktadır. Hâlen bu bölgede tesadüf edilen Yunus makamları bu yolculuğun izlerini barındırmaktadır. Şiirlerinden birinde Türkistan'a (Orta Asya) da gittiğini ima eden Yunus'un *Divan* dışında *Risâletü'n-Nushiyye* adlı tasavvufî bir mesnevisi bulunmaktadır. Yunus Emre, 82 yaşındayken 1320-21 yılında vefat etmiştir; kabrinin nerede olduğu bilinmemektedir.

ORHAN KEMÂL TAVUKÇUOĞLU

1970 yılında Rize'nin İkizdere ilçesinde doğdu. İlk ve orta öğrenimini İkizdere'de tamamladı. 1987 yılında girdiği Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden 1991'de mezun oldu. 1992'de mezun olduğu bölümde asistan olarak göreve başladı. 1993'te yüksek lisans öğrenimini, 2000 yılında doktorasını tamamladı. Güney Kore'nin Pusan şehrinde *Pusan University of Foreign Studies* bünyesinde (2003-2004) ve Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi'nde (2007-2008) misafir öğretim üyesi olarak çalışan Orhan Kemâl Tavukçuoğlu, 2006'da "Eski Türk Edebiyatı doçenti" unvanını aldı. 2010 yılında Namık Kemal Üniversitesi'ne, 2011'de de Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi'ne naklen atandı. 2012-2015 yılları arasında Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nin dekanlığını yürüttü. 2013-2016 yıllarında Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Bilim Kurulu'nda aslı üye olarak bulunan Tavukçuoğlu, 2016-2019 yılları arasında Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümünde öğretim üyesi olarak görev yaptı ve aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü müdürlüğünü yürüttü (2017-2019). Orhan Kemâl Tavukçuoğlu'nun ulusal ve uluslararası ortamlarda yayımlanmış kitap, makale ve bildirileri bulunmaktadır. Evli ve iki çocuk babası olan Tavukçuoğlu, İngilizce bilmektedir.

*Gölgesinde ceviz dallarının serinliğini hissettiğim
anacığımın muazzez ruhuna, rahmetle...*

İÇİNDEKİLER

Önsöz	9
Yûnus Emre'nin Yaşadığı Çağın Siyasî Görünümü	13
Yûnus Emre'nin Hayatı	38
Doğum ve Ölüm Tarihi	39
Memleketi	40
Adı	51
Ümmîliği	58
Ailesi	60
Beşerî Kaynakları ve Tarikatı	63
Hoca Ahmed Yesevî	64
İbnü'l-Arabî ve Hallâc-ı Mansûr	71
Evhadüddin Kirmânî, Ahi Evran, Sadreddin Konevî,	
Hacı Bektaş Velî, Tapduk Emre ve Mevlânâ	78
Sarı Saltuk	82
Edebâlî	84
Geyikli Baba	85
Âşık Paşa	86
Yolculukları	89
Yûnus Emre Şiirlerinin Bazı Ayırt Edici Özellikleri	91
Eserleri	104
<i>Dîvân</i>	104
<i>Risâletü'n-Nushiyye</i>	106
Sonuç	108
<i>Dîvân</i>	111
Şiirlerin Kafiyelerine ve İlk Mısralarına Göre Alfabetik Sıralanışı	519
Kaynaklar	533
Ekler	545

ÖNSÖZ

Türk yazı dilinin ve millî edebiyatın inşası söz konusu edildiğinde ilk akla gelecek isimlerden biri olan Yûnus Emre, günlük hayattan aldığı kelimeler ve yerli hatta mahallî kavramlarla oluşturduğu şiir diliyle, son derece girift felsefi meseleleri yalın ve açık bir biçimde ifade etmiştir. Diğer taraftan Yûnus, Türk-lüğün en eski dönemlerinden kalma ritüellerin, destanların, Oğuz-nâmelerin, İslâm'ın temel kaynaklarıyla yoğrulduğu, güncellendiği ve Türkçe dillendirildiği metinler ortaya koymuştur. Bu durum, onu yüzyıllar boyunca milletin gönlünü ve hafızasını oluşturan tasavvuf ortamlarının vazgeçilmez unsuru haline getirerek bir “Yûnus Mektebi”nin meydana gelmesine zemin hazırlamıştır.

Tasavvuf erbabı ve halk üzerindeki derin etkisine rağmen Yûnus Emre, ancak XX. yüzyıl başlarından itibaren edebiyat ve sanat çevrelerinin dikkatini çekebilmiş ve ilmî çalışmaların konusu haline gelmiştir. Fuat Köprülü'nün 1919 yılında yayımladığı *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Yûnus'un akademik bir yaklaşımla ele alındığı ilk eserdir. Bundan sonraki yüz yılı aşkın süre zarfında konuyla ilgili irili ufaklı çalışmalar ortaya konmuş ancak aslî kaynaklardaki bilgiler hep aynı bakış açısıyla yorumlandığı için bunlar da genellikle Köprülü'nün çizdiği çerçeveye sınırlı kalmıştır. Bununla birlikte farklı yaklaşımlar ve son zamanlarda gün ışığına çıkarılan belgeler, Yûnus'un hayatı hakkında bilinmeyen bazı ayrıntıları ortaya koyma imkânı sağlamaktadır.

Yûnus Emre Dîvânı'nın en eski beş nüshası ve 1485 tarihli bir mecmuada kayıtlı şiirlerinin karşılaştırmalı metnine dayanan bu çalışmada, biri mesnevi şeklinde yazılmış 304 manzumeye yer verilmiştir. Ayrıca Yûnus'un hayatına dair bazı ayrıntılar; yaşadığı çağ, Anadolu'da gerçekleştiği düşünülen toponim göçleri, onu besleyen kaynaklar, yakın çevresindekiler ve şiirleri üzerinden yapılan değerlendirmelerle ortaya konmaya çalışılmıştır.

Aynı mahlası kullanan başka şairlerin varlığı ve Yûnus'un yaşadığı döneme tarihlenebilecek sağlam metinlerin bulunmaması, Yûnus (Emre) şiirleriyle ilgili birtakım belirsizliklerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Özellikle Cumhuriyet'ten sonra yapılan neşirlerde, tespit edilen manzumelerden hangilerinin Yûnus'a ait olabileceği meselesi araştırmacıların zihnini meşgul etmiş; konuyla ilgili ölçütler ortaya konmasa da tercih edilen metinlerle *Dîvân*'ın kapsamı belirlenmiştir. *Yûnus Emre Şiirlerinin Bazı Ayırt Edici Özellikleri* başlıklı bölüm, bu belirsizliğin ortadan kaldırılmasına katkı sağlamak amacıyla çalışmaya eklenmiştir.

Elinizdeki çalışmaya, *Dîvân*'ın bilinen en eski yazmalarında varyantlar halinde bulunan ve gerek söyleyiş gerekse içerik itibarıyla Yûnus üslubunu yansıtan manzumeler alınmıştır. Karşılaştırmaya başka sağlam nüshaların da eklenmesiyle manzume sayısının artacağına şüphe yoktur. Ancak üslubun kılavuzluğunda yürütülmesi gereken bu çalışma, daha geniş bir zaman diliminde ele alınacaktır.

Anadolu Türklüğü ve Türkçe için "felaketler dönemi" olarak tanımlanabilecek bir çağda söylediği şiirlerle vatan toprağının mayalanmasında müstesna bir yeri olan Yûnus Emre, en derin şükran ifadelerine layıktır; kendisini rahmet ve minnetle yâd ediyorum. Onun izlerini takip ederek geçirdiğim yirmi yıllık sürede sarf ettiğim emeğin meyveye dönmesi için beni teşvik eden,

destek veren aileme, meslektaşlarım; bu cümleden Prof. Dr. M. Fatih Köksal ve Prof. Dr. İsmail Güleç'e, ayrıca kitabın basımını üstlenen VakıfBank Kültür Yayınları'nın sabırlı ekibine içtenlikle teşekkür ederim.

Orhan Kemâl Tavukçuoğlu
20 Eylül 2022 / İkidere

YÛNUS EMRE'NİN YAŞADIĞI ÇAĞIN SİYASÎ GÖRÜNÜMÜ

Yûnus Emre'nin yaşadığı dönemin en önemli olaylarından biri, Türkiye Selçuklularının önde gelen hükümdarlarından olan Alâeddin Keykubâd'ın 31 Mayıs 1237'de, Ramazan Bayramı'nda elçilere verdiği bir ziyafette zehirlenerek öldürülmesidir. Çöküş sürecinin başlangıcı olarak yorumlanabilecek bu olay, Ahiler ve Türkmenler için de bir dönüm noktası olmuştur. Zira Alâeddin Keykubâd, tıpkı babası ve dedesi gibi, Ahileri himaye etmiş; böylece Ahilik, başta Konya olmak üzere Kayseri, Sivas, Erzurum ve Denizli gibi önemli şehirlerde yayılma imkânı bulmuştur¹ (Tavukçu, 2021^a: 1147). Nitekim *Kerâmât-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî* adlı eserde Ahi Evran'ın bizzat Alâeddin Keykubâd tarafından Konya'ya davet edildiği kaydedilmiştir:

Ahi Evran padişah Kayseri'den debbâğdı. Ulu Alaeddin onu Konya'ya davet eyledi. Sadettin [Sadreddin] Konevî ilen muhabbeti ziyade idi. Ta kim onu Denizli'ye gönderdiler. Hacı Bekdeş kim Sulucaöyüğe gelince, o da Kırşehir'ne geldi. Çokca debbağlık yaptı. Tatar muhalifi olup savaşkan idi. Fütüvvet erbâbının serveridir. Bu yüzden şehitlik şerbetin içti. Hünkâr ile musafahası, keramati çok-durur (Altınok, 2003:187; Köksal, 2021: 24).

1. "II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in tahta çıkmasıyla işler tersine dönmüştür. Zaten babasına muhalif bir şahsiyet olan yeni sultan, babasının icraatlarına karşı olduğu gibi onun dostlarına da pekiyi gözle bakmamış, dolayısıyla her geçen gün biraz daha büyüyen Ahilerin nüfuzunu da ortadan kaldırmaya çalışmıştır. II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in bu amaçla tahkikat başlattığı, Ahi Evren ile etrafındaki Ahileri tutuklattığı, Türkmen zümreleri üzerinde yoğun bir baskı kurmaya çalıştığı ve çok sayıda Ahi ile Türkmen'i öldürttüğü bilinmektedir." (Akkuş, 2018: 616).

Aynı hadise Süleyman b. Alaüddevle b. Abdullah tarafından 997/1588 yılında Kırşehir’de kaleme alınan 93 beyitlik *Menâkıb-ı Ahi Evran-ı Velî*’de Ahi Evran’ın hayatına dair önemli ayrıntılarla anlatılmaktadır. Buna göre hüneriyle göz dolduran Ahi Evran,² yerine Ahi Başara’yı bırakarak Sultan’ın davetine icabet etmiştir (Altınok, 2005: 65-77; Köksal, 2021: 23):

*Ahi Evran Kayseri’de debbâğ idi
Dürlü dürlü sahti-yân boyar idi*

*Alâeddîn anda gördü hüneri
Ol eri Konya’ya da’vet eyledi*

*Ahi Başara’yı kodu Hayma[na]da
Muradı yomunu süre Konya’da*

2. Gelibolulu Âlî (ö. 1600) tarafından nakledilen aşağıdaki menkıbe Ahi Evran’ın manevî şahsiyetiyle de tebarüz ettiğini göstermektedir: *Şems-i Tebrizi’nin* (öl. 1247?) *Konya’ya gelip Mevlânâ* (öl. 1273) *ile yaklaşmasından sonra Mevlânâ’nın, ulemâ örfünü bırakıp dervişâne kılığa büründüğü için şehrin ileri gelenleri bu yakınlıktan rahatsızlık duymaya başlar. Sultan Alâeddîn’e giderek bunları ayırmalarını isterler. Alâeddîn bunun devlet işi olmadığını söyleyerek gelenleri geri çevirir. Şehrin âlimleri bundan incinerek Konya’yı terk etmeye karar verirler ve bir cuma günü hep birlikte şehirden çıkarlar. Sultan Alâeddîn buna çok içerler ve bu durumda Cuma namazı kılınamayacağını düşünerek Sadreddîn-i Konevî’ye haber gönderir ve bu olumsuz gelişmeyi bertaraf etmesi ricasında bulunur. Sadreddîn de meseleyi Denizli’deki Ahi Evran’a havale eder. Ahi Evran bir katıra binerek Çarşamba Suyu civarında âlimlere ulaşır ve onlardan caminin kilitli kalmasının uygun olmayacağını, “Allah’ın gölgesi” Alâeddîn’in gönlünün kırılmaması gerektiğini ihtar ederek dönmelerini ister. Ancak âlimler inat ederek dönmeyeceklerin söylerler. Ahi Evran gazabla yere işaret eder ve yer bu inatçı âlimleri ve yanlarındaki hayvanlarını dizlerine kadar yutar. Çaresiz dönerler ve “Ahi’nin kerameti, Sadreddîn’in velâyeti ile tayy-ı mekân” edip cuma namazı saatinde Konya’da olurlar. Ondan sonra herkes Ahi Evran’ın bir, gizli hazine olduğunu öğrenir. Halk büyük kalabalıklarla ziyaretine gitmeye başlar. Sonra Konya’dan Kayseri’ye geçer. Orada asil sanatı olan debbâğlık mesleğini icra eder* (Köksal, 2021: 20-21).

Kaynakların aktardığına göre Alâeddin Keykubâd ne kadar mâhir bir hükümdar ise oğlu Keyhüsrev de o kadar zayıf ve liyakatsizdi. Bu durumun farkında olan Keykubâd, Eyyübî melikesi Melike-i Âdiliyye'den doğan küçük oğlu İzzeddin Kılıç Arslan'ı veliaht tayin etmişti. Ancak Sultan, Keykubâdiye sarayında ölünce saltanat mücadelesi başlamış ve cenaze henüz Konya'ya gönderilmeden, içlerinde Sâdeddin Köpek'in de bulunduğu bazı emirler, giriştikleri tertiplerle şehzâde Keyhüsrev'i Keykubâdiye'den Kayseri Sarayı'na götürerek tahta çıkarmışlardır (Turan, 2021: 424).

II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in bir oldubittiyle hükümdar olmasının devletin işleyişini ve sosyal dengeleri alt üst ettiği anlaşılmaktadır. Alâeddin Keykubâd'ın diğer beylere göre daha üstün tutarak nüfuzu altına aldığı Hârizmlî beyler, biat töreninden sonra ayaklanarak güney bölgelerini yağmalamaya başlamıştır. Diğer taraftan, en başından itibaren süreci yöneten Sâdeddin Köpek, zaman içerisinde, elde ettiği nüfuzu kullanarak Sultan'ı kontrol altına almış ve Keykubâd devrinin tecrübeli devlet adamlarını tek tek ortadan kaldırmıştır (Turan, 2021: 424-431).

Bu gelişmeler karşısında sessiz kalmayan Ahî ve Türkmenler de karşılarında yine Köpek'in³ yönlendirmesiyle Sultan'ı bulmuştur. *Gıyâseddin Keyhüsrev Türkmenler ve Ahiler'in siyâsî gücünü ortadan kaldırmak amacı ile onların liderleri konumunda bulunan Kırşehir'deki Baba İlyas'ı Amasya'nın Çat köyüne, Konya'da otur-*

3. Kendisine rakip olabilecek hemen herkesi ortadan kaldırarak nihai hedefi olan Selçuklu tahtına her geçen gün daha çok yaklaştığını düşünen Sâdeddin Köpek'in ihtirasi, sonunu hazırlamıştır. Samsat Kalesi'nin fethinden sonra Konya'ya muzaffer bir komutan olarak dönen Köpek, kendisinin Sultan Alâeddin Keykubâd'ın oğlu olduğu dedikodularını yayarak tahtı ele geçirme planlarını devreye sokmuştur. Ancak bir süredir durumdan haberdar olan Gıyâseddin Keyhüsrev, 1238 yılında, Sivas subaşı Hüsameddin Karaca ile birlikte kurdukları bir tuzakla Sâdeddin Köpek'i öldürtmüş ve bir kafese koydurduğu cesedini Kubâdiye Sarayı'nın burçlarında teşhir etmiştir (Turan, 2021: 427-433).

makta olan Ahi Evran'ı Denizli'ye, Kırşehir'in İnanç [İnaç] köyünü yurt tutan Şeyh Edebâli'yi bugün Kırıkkale'nin ilçesi olan Balıışeyh'e, Kırşehir'de oturan Hacı Bektaş-ı Veli'yi Suluca Karahöyük'e sürgüne göndererek onları baskı altına almaya çalışıyordu. Bu sırada Sivas'ta bulunan Hacı Bektaş'ın kardeşi Mustafa Menteş, sürgünü reddedince II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in adamları tarafından tutuklandı ve Moğol istilası esnâsında şehit edildi⁴ (Altınok, 2005: 67-70; Çelik, 2014: 113; Köksal, 2021: 24-26). Ahi ve Türkmenlerin bu ilk zorunlu göçlerine dair bazı ayrıntılar, *Menâkıb-ı Ahi Evran-ı Veli*'nin satır aralarında (31-42. beyitler) verilmiştir:

*Evrânı bed-hûlar gammazladılar
Denizli'ye varuben yolladılar*

*Bir karyede eyleyüben bâğbân
Yir yaruldı ne han kaldı hânümân*

*Neçe sırdaşun saldular gurbete
Adı İlyas idü hem gitti Çat'a*

*Bir hemdemi var key Kefersûdî
Firâr idüp âlemi cenge kodı*

*Bir haldaşu dahi var idi Menteş
Evrân'a yâr olup hemi de sırdaş*

4. Aşıkpaşazâde'nin, yukarıda adı geçen şahsiyetlere dair ifadeleri, bunların birbirleriyle ilişkileri ve üstlendikleri rollerin daha iyi anlaşılması bakımından önemlidir: "Ve Hacı Bekdaş kim Horasân'dan kalkdı. Bir kardaşı dahi var-ıdı; Menteş dirlerdi, bile kalkdılar geldiler. Togrı Sivaz'a geldiler ve andan Baba İlyâs'a geldiler ve andan Kırşehr'ine vardılar ve andan Kayseriyye'ye geldiler. Kayseri'den kardaşı Menteş gine Sivaz'a vardı. Anda eceli mukadder-imiş, anı şehîd itdiler." (Âşık Paşazade, 2003: 571).

*Kırşehir’de kopdı Sivas’a gitti
Nice leşker ilen görklü cenk itdi*

*Şol karındaşun Öyük’de kodı
Hacı Bekdeş idi kim erin adı*

*Gidem didi ol eri salmadılar
Her bir yanın yollarun başladılar*

*Hem Ede Balu İnac’ül-Gülşehir
Ol hüma olmuşdı Evran’ın yâri*

*Nâmında dirlerdi erin Balı Şeyh
Vardığı yire ad oldı Balı Şeyh*

*Yûnus bile anınla düşdi yola
Nice ahiyi buluban şad ola
(Altınok, 2005: 67-70)*

Bu mısralar, dönemin önde gelen Türkmen liderlerinden Baba İlyas Horasanî, Ahi Evran, Hacı Bektaş Velî ve kardeşi Menteş ile Edebâlî’nin birlikte hareket ettiklerine işaret etmektedir. Selçuklu yönetimi de bu oluşumu fark ettiği için “sürgün” kararını vermiş olmalıdır. Ne garip tecellidir ki Alâeddin Keykubâd’ın, kabiliyetlerinden istifade etmek üzere Konya’ya davet ettiği Ahi Evran, Denizli’de bir köyde bağ işleriyle uğraşmak zorunda bırakılmış, adeta yer yarılmış içine girmiştir. Hacı Bektaş ise Sulucakaraöyük’te göz hapsindedir. Ahi Evran’ın sırdaşlarından olan Baba İlyas, muhtemelen Kırşehir civarında “gurbet” olarak ifade edilen Amasya’nın Çat köyüne sürülmüştür.